

18/2-05

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Bangladesh 2004

Sammanfattning

Trots att Bangladesh konstitution garanterar flertalet grundläggande rättigheter så är respekten för mänskliga rättigheter vacklande. Känslan av otrygghet är utbredd och det finns en svag tilltro till myndigheternas förmåga att upprätthålla lag och ordning. I flera fall har enskilda individers möjligheter att skydda sig mot kränkningar och godtycke visat sig små. Den starkes rätt står ofta över principen om likhet inför lagen. Korruptionen är utbredd och systematisk.

Politiken har under 2004 fortsatt präglats av motsättningar mellan regering och opposition. Dialogen har varit begränsad mellan de båda lägren och det ömsesidiga förtroendet är lågt med beskyllningar om terrorism och vanstyre. Politiskt betingat våld med gatustrider, mord och misshandel har förekommit vid flera tillfällen. Den 21 augusti utsattes ett politiskt utomhusmöte med oppositionsledaren Sheikh Hasina för en granatattack där 21 personer dödades och hundratals skadades.

Situationen på området mänskliga rättigheter har likväl successivt förbättrats i ett längre perspektiv även om lagstiftningen tidvis åsidosätts av politiska hänsyn. Sedan demokratiskt styre infördes i början av 1990-talet rapporteras ingen systematisk förföljelse av oliktankande, pressen är relativt fri och flera organisationer för mänskliga rättigheter verkar fritt och öppet i Bangladesh.

Utbredd fattigdom, överbefolkning och stora sociala skillnader har emellertid skapat ett hierarkiskt samhälle som inte sällan är främmande för principen om människors lika värde.

Efter fem år i oppositionsställning återkom BNP till makten genom val i oktober 2001. Valen betraktades av internationella observatörer som fria och rättvisa.

Ratifikationsläget beträffande centrala konventioner om mänskliga rättigheter

Bangladeshs konstitution garanterar fundamentala mänskliga rättigheter och förbjuder all diskriminering. Konstitutionen slår även fast statens ansvar att säkerställa varje medborgares rätt till hälsa, utbildning och bostad.

I realiteten är dock tillämpningen vad gäller de mänskliga rättigheterna ofta bristfällig och godtycklig. Domstolsväsendet är ineffektivt med ett stort antal fall som väntar på att avgöras och tidsödande byråkrati som skapar långa väntetider mellan anmälan och granskning.

Bangladesh har anslutit sig till samtliga sex centrala FN-konventioner om mänskliga rättigheter:

- medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR)
- ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR)
- rasdiskriminering (CERD)
- kvinnodiskriminering (CEDAW)
- barns rättigheter (CRC)
- förbud mot tortyr (CAT)

Anslutningen till ICCPR skedde år 2000. Samma år anslöt sig Bangladesh till tilläggsprotokollet (om individuella klagomål) till CEDAW samt de två tilläggsprotokollen till CRC angående barn i väpnade konflikter och barnpornografi. De senare ratificerades i början av 2002.

Reservationer har gjorts till CEDAW avseende arvsrätt, skilsmässa, vårdnad av barn och äktenskap då dessa avsnitt anses stå i konflikt med Koranen. I barnkonventionen har reservationer gjorts avseende bland annat adoption och barns rätt till "freedom of thought, conscience and religion". I ICCPR har en reservation gjorts mot förbudet mot att dömas in absentia.

Bangladesh har ännu ej rapporterat avseende CAT (dead-line 4/11-99 resp. 4/11-03), ICESCR (dead-line 30/6-00), ICCPR (dead-line 6/12-01) och CERD (dead-line 11/7-02 resp. 11/7-04).

Bangladesh har undertecknat men ej ratificerat the Rome Statute of the International Criminal Court.

Bangladesh har inte anslutit sig till flyktingkonventionen.

Respekt för rätten till liv och kroppslig integritet

Politiskt betingat våld är vanligt i Bangladesh. Misshandel och mord med politiska förtecken förekommer. Det allvarligaste dådet inträffade den 21 augusti 2004 då ett politiskt möte med oppositionsledaren Sheikh Hasina utsattes för en granatattack som ledde till att 21 personer dödades och hundratal skadades. Ett annat uppmärksammat fall inträffade i maj 2004 då en granat kastades mot den nytilträdde brittiske högkommissarien under dennes besök i en helgedom i Sylhet. Vid attentatet dödades minst tre människor och ett tjugotal andra, inkl. den brittiske högkommissarien, skadades. Statsmakten kan dock inte sägas systematiskt sanktionera avrättningar av eller våldsdåd mot motståndare.

Oppositionen utlyser regelbundet landsomfattande hartaler (generalstrejker i syfte att få all ekonomisk aktivitet att avstanna) som ibland urartar i upplopp och gatustrider med polis och regeringsanhängare.

Trots att tortyr och grym inhuman och förödmjukande behandling är förbjudet enligt lag finns det otaliga rapporter om motsatsen.

Övergripp och övervåld verkar vara regelbundna inslag i polisens arbete och flera dödsfall i samband med gripande har rapporterats. I en utredning framlagd våren 2001 under ledning av en av Bangladeshs högsta jurister kallades polisen "predatorer i khakiuniform". Endast i undantagsfall åtalas eller straffas de ansvariga. Ett högre polisbefäl i Dhaka medgav i en pressintervju att tortyr förekom, men försvarade det som ett nödvändigt ont för att få fram information och bekännelser. Enligt en studie av UNDP så tror hela 40% av befolkningen att polisen har rätt att använda sig av tortyr.

I oktober 2002 inledde regeringen med hjälp av armén den så kallade "Operation Clean Heart" mot kriminaliteten i landet. Ett stort antal dödsfall av gripna personer rapporterades. När kampanjen avslutades beviljade regeringen strafffrihet till de som deltagit i genomförande av Operation Clean Heart. Under 2003 och 2004 har regeringen inrättat tre olika specialstyrkor inom polisen för att bekämpa kriminaliteten i landet. Enligt mediauppgifter har ett antal personer dödats i skottlossning i samband med gripanden eller i häkte.

Enligt uppgifter från en EO i landet dog minst 100 personer i fängelse eller häkte under år 2003. Rapporter om tortyr i fängelse förekommer liksom rapporter om kvinnor som utsatts för våldtäkt och övergrepp.

Förhållandena i landets fängelser är svåra med undermålig mat, dålig hygien och bristfällig sjukvård. Antalet fångar uppskattas till ca 70000 mot en kapacitet på cirka 25000. I centralfängelset i Dhaka med en kapacitet för 2650 personer finns idag ca 11 500 fångar. Över 70 procent av landets fångar väntar fortfarande på att deras fall ska behandlas i domstol. Generellt tillåter inte regeringen organisationer för mänskliga rättigheter att besöka fängelser men gör ibland undantag. Officiellt finns inga politiska fångar, men enligt grupper för mänskliga rättigheter förekommer det att oliktankande fängslas under förevändning att de begått brott.

Uppskattningsvis 350 kvinnor med över 100 barn sitter för närvarande i "safe custody" som ett skydd från våldsamma äkta män. Likaså kan kvinnor som gift sig mot familjens vilja fängslas "för sitt eget bästa". Enligt organisationer för mänskliga rättigheter är betingelserna för kvinnor i safe custody vidriga med övergrepp och våldtäkter. Flera kvinnor sitter fängslade i årtal utan juridisk hjälp trots att de inte gjort sig skyldiga till brott. Regeringen har påbörjat en överflyttning av dessa kvinnor till särskilda hem som drivs av regeringen eller olika EO:s.

Allmänna lynchningar förekommer bland annat i samband med att kriminella tas på bar gärning. Även kvinnor som anses ha visat bristande moral i fråga om exempelvis klädsel och uppförande löper risk att utsättas för mobbvåld.

Dödsstraff

Enligt Amnesty International utfärdades under 2003 minst 130 dödsdomar. De flesta genom s. k Speedy Trial Tribunals som har att avkunna dom i varje enskilt fall inom 135 dagar. Även om många av dessa domar av högre instanser senare omvandlades till fängelsestraff eller helt avskrevs så har antalet fastställda dödsdomar ökat kraftigt under de senaste åren jämfört med t ex nittioåret. Också antalet genomförda avrättningar har ökat. Under de första 10 månaderna av 2004 avrättades enligt mediauppgifter 14 personer. Opinionen mot dödsstraff är svag och frågan ges ingen större uppmärksamhet.

Regeringen försvarar dödsstraff i avskräckande syfte och införde under 2000 dödsstraff även för grova brott mot kvinnor, som våldtäkt med dödlig utgång och svåra syraattacker.

Rättssäkerhet och respekt för personlig frihet

Godtyckliga frihetsberövanden med falska brottsanklagelser förekommer, ofta i samband med personliga uppgörelser och marktvister.

Regeringen avskaffade i april 2002 the Public Safety Act men fortsatte använda Special Powers Act (SPA) med rätt att häkta en person i 30 dagar utan närmare förklaring än en hänvisning till landets säkerhet. Den gripne måste inom 15 dagar informeras om orsakerna till frihetsberövandet och inom ytterligare 15 dagar måste åtalet godkännas i domstol.

Av de tusentals personer som gripits under SPA har flertalet senare släppts utan åtal. Högsta domstolen har kraftigt kritiserat utfallet som en signal om att SPA missbrukas och i en besk kommentar betecknat polisen som "a law breaking agency".

Högsta Domstolen dömer i regel till den gripnes fördel när/om ett SPA fall tas upp i domstolen. Många anklagade är dock för fattiga eller okunniga om sina rättigheter för att begära rättshjälp upp till HDs nivå. Fallen förblir oftast i underrätterna som till skillnad från HD brister i politiskt oberoende och därför är mindre benägna att avskriva ett ärende. Gripna förblir således i häkte utan att fallet avgörs i domstol.

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer. I flera fall sker de under förevändning om misstänkt kriminalitet, men de bakomliggande motiven är ofta politiska. Oftast är häktningen för en kortare period som några dagar eller ett par veckor. Antalet personer som berörs är svårt att uppskatta. Inför en av oppositionen utlyst demonstration "för att tvinga regeringen att avgå" den 30 april 2004 arresterades tusentals personer huvudsakligen i Dhaka. Det finns ingen oberoende instans som övervakar och granskar polisens häktningar eller som har möjlighet att offentliggöra detaljer kring enskilda fall.

Rättegångar är offentliga och med rätt för den åtalade att ta del av anklagelserna, att representeras av advokat, att kalla vittnen och att överklaga domslut. Stora delar av landets, i huvudsak analfabetiska, befolkning har dock generellt dåliga kunskaper om sina rättigheter. Myndigheterna följer heller inte alltid sitt eget regelverk.

Det finns möjligheter till frigivning mot borgen (utom vid gripanden under SPA) men om inte borgen har fastställts finns ingen fastställd tid för hur länge en person kan sitta häktad innan målet går till domstol. Det finns statligt finansierade offentliga försvarare även om dessa är få.

Rättssystemet är i stora delar ineffektivt och trögarbetat med följd att långa väntetider uppstår. Runt en miljon fall väntar för närvarande på att behandlas i domstol. Framförallt underrätterna anses fungera dåligt och

brister i rättssäkerhet. I de högre rättsinstanserna är rättssäkerheten bättre och politiska och ekonomiska mål kan dömas mot regeringen och dess medlemmar. Men även här är tidsutdräkten lång. Mer än 70 000 fall väntar på ett avgörande i Högsta Domstolen, varav 17 000 är mer än 10 år gamla.

Korruptionen är betydande; inte sällan behöver tjänstemän betalas för att åtal ska kunna lämnas och handläggas korrekt. I en studie av Transparency International uppgav 60 procent av de tillfrågade som var inblandade i olika rättsprocesser att de gav mutor. På landsbygden har svagheterna i det officiella rättssystemet fått till följd att byäldste och byråd ofta agerar domare i trätor och personkonflikter.

I februari 2004 antogs en lag för att inrätta en anti-korruptionskommission och i juli samma år antogs kompletterande lagstiftning för att tillförsäkra kommissionen en oberoende ställning. Regeringens målsättning är att verksamheten skall komma igång innan årets utgång.

Strafffrihet

Det är vanligt förekommande att brott inte beivras om de anklagade är politiskt eller ekonomiskt inflytelserika, även i fall då det rör allvarliga brott som mord, misshandel och våldtäkt. Omvänt förekommer fall där gripanden sker på fabricerade anklagelser från mäktiga personer.

Maktmissbruk: från myndighetspersoner och övergrepp från poliser bestraffas sällan såvida media inte driver intensiva kampanjer kring fallen. Kriminella gäng är ofta knutna till politiska ledare som ett slags fotsoldater med uppgift att samla in pengar och röster under hot samt skrämma motståndare.

Yttrande- och mediafrihet

Konstitutionen garanterar yttrande- och pressfrihet. Ett antal lagar och förordningar begränsar dock friheten till att gälla inom "rimliga gränser" vilket öppnar för implicit censur.

Ett stort antal dags- och veckotidningar ges ut på såväl bangla som engelska. Etermedia är statskontrollerad och kan inte sägas vara balanserad och opartisk. Premiärministern och regeringen får oproportionellt stor täckning medan oppositionen endast i undantagsfall kommer till tals. CNN och BBC:s internationella sändningar kan ses ocensurerade och det finns inga restriktioner när det gäller satellitmottagare, kabel-TV eller Internet. Censur förekommer för film

och utländska publikationer. Oftast handlar det om vad som betraktas som omoraliskt och om förtal av islam.

Den journalistiska kulturen är svagt utvecklad. Media tar sällan upp känsliga ämnen på eget initiativ och kan inte sägas uppfylla rollen som fjärde statsmakt. På ledar- och debattsidor förekommer dock en öppen och frän debatt med ifrågasättande och kritik.

Flera journalister berättar om självcensur; det finns implicita men väl kända gränser för vad som är lämpligt att skriva. Trakasserier, våld (inkl. mord) och hot mot journalister har förekommit vid flera tillfällen under 2004.

Regeringen står bakom flertalet annonser i pressen (allmänna upphandlingar, platsannonser, offentliga meddelanden etc) och har därmed ett kraftigt ekonomiskt instrument för att straffa eller belöna olika tidningar.

De politiska institutionerna

Bangladesh är en parlamentarisk demokrati sedan år 1991 då en över 15 år lång period av militärstyre avbröts. Politiken präglas av bitter maktkamp mellan opposition och regering. Ingen konstruktiv dialog förekommer mellan de båda lägren och det ömsesidiga förtroendet är mycket lågt.

Regeringen under Awami League (AL) avgick i enlighet med konstitutionen i mitten av juli 2001 efter fem år vid makten och lämnade över till en opolitisk interimsministär med uppgift att skapa förutsättningar för fria och öppna parlamentsval inom 3 månader.

Oppositionen anförd av Bangladesh Nationalist Party (BNP) fortsatte fram till regeringens avgång att bojkotta parlamentet och valde istället i hög grad gatans parlament för att med generalstrejker och våldsamma demonstrationer försöka lamslå samhället och tvinga regeringen att avgå i förtid.

Presidenten är statsöverhuvud och väljs av parlamentet för en period av 5 år. Parlamentet har en kammare med 300 medlemmar. Mandatperioden för parlamentariker är högst fem år, rösträttsåldern är 18 år och varje medborgare över 25 år är valbar. Ersättare till ledamöter som avgår eller avlider under mandatperioden utses i särskilda tilläggsval. Premiärministern kan fritt under mandatperioden begära att presidenten ska upplösa parlamentet och utlysa nyval. Allmänna val föregås av 3 månader med en neutral interimsministär (care-taker government).

Det första demokratiska valet hölls 1991 och såg BNP som segrare. I februari 1996 hölls val för andra gången. AL som under lång tid bojkottat parlamentet uppmanade även till bojkott av valet. BNP segrade men tvingades efter omfattande strejker och demonstrationer att avgå och utlysa nyval i juni 1996 då AL segrade. Valdeltagande var högt (74 procent) och internationella valobservatörer bedömde valet som generellt fritt och korrekt. Likväl är val på olika nivåer ofta sammankopplade med våld och försök till manipulation.

I valet i oktober 2001 fick en av BNP ledd fyrpartikoalition en stor majoritet och innehar idag mer än 2/3 av platserna i parlamentet. Awami League har under stora delar av BNP:s mandatperiod bojkottat arbetet i parlamentet.

Politiken domineras av premiärminister Khaleda Zia, ledare för BNP, och Sheikh Hasina som leder landets största oppositionsparti (Awami League).

Förvaltningen som skall svara för genomförandet av regeringens program är en betydelsefull maktfaktor i sig och har stor makt att bromsa eller accelerera ärenden. Ineffektivitet, korruption, maktmissbruk och framförallt försummande av arbetsuppgifter är vanligt förekommande. I en studie genomförd av Transparency International svarade 90 procent av de tillfrågade att polis- och domstolsväsende var korrumperat. Lägst siffra, men likväl så hög som 26 procent, noterades för utbildningssektorn. Transparency International har fyra år i rad placerat Bangladesh som världens mest korrumperade land – en uppfattning som dock inte delas av regeringen.

Trots signaler om decentralisering från regeringen är det lokala självstyret mycket begränsat. Val till Union Parishads (storkommun) hölls med stort deltagande under 2002 men fortfarande är dess befogenheter att ta upp skatt och därav dess möjligheter att driva en egen politik mycket begränsade.

Rätten till arbete

Bangladesh har ratificerat sju av ILO:s åtta centrala konventioner. Konvention 138 om Minimum Age Convention har ej ratificerats av Bangladesh.

Konstitutionen ger enskilda rätt att ansluta sig till fackföreningar. Total arbetsstyrka uppskattas till knappt 60 miljoner varav flertalet jobbar inom det egna jordbruket. Cirka 5 miljoner är officiellt

förvärvsarbetande; av dessa beräknas 1,8 miljoner tillhöra någon av landets 5500 fackföreningar.

Nya fackföreningar kan endast bildas med regeringens godkännande. För registrering krävs uppslutning från 30 procent av de anställda på en arbetsplats. Flera arbetsgivare motarbetar bildandet av föreningar. Under 2004 har regeringen beslutat att tillåta en modifierad form av fackföreningar även i de s k särskilda exportzonerna (EPZ).

Fackföreningar i Bangladesh är ofta kontrollerade av politiska grupper. Statsanställda är därför med få undantag förbjudna att ansluta sig till fackföreningar.

Strejker för att driva igenom krav är vanliga, även om rätten att strejka inte är lagfäst. Regeringen kan förbjuda strejker under 3 månader inom sektorer som anses vitala för landets säkerhet. Våld och upplopp i samband med strejker är vanligt förekommande.

Fackföreningsledare löper risk att utsättas för negativ särbehandling vad gäller löner och förmåner, befordran och arbetsuppgifter. Lagen ger arbetsgivare rätt att utan förklaring förflytta anställda som jobbar fackligt eller att avskeda dem med avgångsvederlag motsvarande 2 veckors lön. I privat sektor förekommer det att fackliga ledare skräms till tystnad med hot och våld.

Arbetsrätten är svag framförallt för stora grupper av kringflyttande arbetare som tar tillfälliga jobb inom jordbruket eller byggsektorn. Det finns en motsvarighet till arbetsdomstol, men den anses korrupt och väntetiderna för arbetare som söker upprättelse är liksom inom det övriga rättsväsendet mycket lång. Kombinationen hög arbetslöshet och avsaknad av offentligt socialt skyddsnät gör att få arbetare vågar protestera.

Ingen lagstadgad minimilön finns men en särskild kommission gör årligen flera genomgångar av löneläget och ger rekommendationer till respektive bransch. Den privata sektorn ignorerar i hög grad dessa riktlinjer och en rekommendation från kommissionen under 2004 om relativt kraftiga höjningar av minimilönerna väckte protester inom delar av näringslivet. Stora grupper arbetare lever på existensminimum.

Arbetsveckan är 48 timmar enligt lag med minst en dag ledigt i veckan. 12 timmars övertid i veckan är tillåtet enligt lag. I praktiken är dock arbetsveckorna ofta längre än 60 timmar, inte minst inom konfektionsindustrin.

Hälso- och säkerhetsförhållandena är ofta undermåliga inom industrin med återkommande olyckor och dödsfall. Under arbetsministeriet lyder ett antal inspektörer med uppgift att höja standarden. Deras ringa antal (100 personer ska täcka över 300 000 arbetsplatser) och korruption försvagar dock implementeringen. Flera utländska företag med uppköp eller produktion i Bangladesh arbetar med egna code of conducts för att förbättra arbetsförhållanden inom främst konfektionsindustrin. (se även barns rättigheter)

Rätten till hälsa, utbildning och en tillfredsställande levnadsstandard
Bangladesh är ett av världens fattigaste länder med ranking som nummer 138 av 177 länder i UNDPs Human Development Index. En stor andel av landets befolkning är inte garanterade elementära mänskliga behov.

Det finns ett stort antal absolut fattiga – ca 35 procent av befolkningen tvingas överleva på mindre än en dollar om dagen (PPP-justerat). Trots hygglig ekonomiskt tillväxt under senare år och omfattande internationellt bistånd sjunker de fattigas andel av befolkningen endast långsamt.

32 procent av den totala befolkningen klassas som undernärmd av FN. Bland barn under 5 år är andelen 48 procent. Spädbarnsdödligheten uppskattas till 51 per 1000 födda, att jämföra med 145 år 1970. Närmare 90 procent av alla födselar sker utan professionell sjukvård. Endast 6 procent av alla födselar äger rum på sjukhus. Över hälften av mödrarna klassas som undernärda.

Det beräknas att ca 30 miljoner människor i landet direkt eller indirekt drabbas av arsenikförorenat grundvatten. Andelen läs- och skrivkunniga över 15 år var enligt UNESCO 41% år 2002.

Bangladesh har en av de lägsta skattekvoterna i världen, motsvarande ca 10 procent av en total BNP på cirka 50 miljarder USD. Att höja skattekvoten är ett prioriterat mål för den sittande regeringen.

Utbildning utgör den största sektorn i de offentliga utgifterna motsvarande 2,3% av BNI. 45% av utbildningsutgifterna går till primärundervisningen. Utgifterna för hälso- och sjukvård (1,5% av BNI), försvarsutgifter (1,1% av BNI) och räntebetalningar (1,5% av BNI) ligger klart under genomsnittet för utvecklingsländer.

Kvinnans ställning

Bangladesh är ett patriarkaliskt samhälle med mannen som familjens klara överhuvud. Kvinnans ställning är underordnad; döttrar anses inte sällan som en börda. De får mindre mat och omsorg än söner, bristande utbildning och sämre levnadsvillkor. Inkomst per capita för kvinnor är betydligt lägre (1150 PPP USD) än för män (2035 PPP USD). Familje- och arvsrätten i Bangladesh följer muslimsk lag för muslimer. Inom områden som skilsmässa, äktenskap, vårdnad av barn och arvsrätt har mannen mer omfattande rättigheter än kvinnan.

Bangladesh är ett av få länder med fler män än kvinnor (106 mot 100) till följd av hög spädbarnsdödlighet bland flickor. Förväntad livslängd är 60,7 år för män och 61,5 år för kvinnor.

Näst Indonesien är Bangladesh världens mest folkrika muslimska land, med ca 88 procent av befolkningen muslimer. Islam ges en mindre strikt tolkning i fråga om kvinnans ställning än i exempelvis Iran eller Afghanistan. Snarare är det ett gammalt bengaliskt kulturarv som begränsar kvinnans frihet och hyllar ett osjälvständigt ideal där hon uppoffrar sig för mannen.

I en FN-undersökning framkom att nästan varannan kvinna (47 procent) någon gång utsatts för våld av sina män. Våld är ofta knutet till hemgift, från början en hinduisk tradition, men numera väletablerat i Bangladesh trots att den är förbjuden enligt lag. Kravet på hemgift förstärker uppfattningar om kvinnan som en ekonomisk börda trots att de genomför omfattande obetalt arbete i hemmet och i jordbruket.

Under år 2003 utsattes enligt uppgifter från en EO över 330 personer, varav mer än hälften kvinnor, för syrarattacker som vanställer ansiktet och i en del fall gör offren blinda. Bakom ligger oftast män som avvisats eller konflikter över landrättigheter.

Mödradödligheten är en av de högsta i världen mycket beroende på illegala aborter. 10 000 kvinnor dör varje år i Bangladesh i samband med förlossningar. Officiellt måste en kvinna ha uppnått 18 år för att gifta sig men yngre åldrar är vanligt förekommande. Snittåldern är 20 år för kvinnor och 27,6 för män.

Handel med kvinnor och barn är omfattande. Antalet uppskattas till 10 000 - 20 000 personer per år. Regeringen och ett antal EO:s har intensifierat sina ansträngningar för att stoppa den utbredda handeln, men trots det så är det endast ett fåtal personer som arresteras och döms.

År 2003 arresterades 72 personer varav 17 dömdes. Prostitution är inte förbjudet om kvinnan är över 18 år. Antalet prostituerade uppskattas till minst 100 000.

Kvinnor riskerar att bestraffas socialt av byråd och religiösa ledare för moraliska brott som otrohet och giftermål utan familjens godkännande. I en uppmärksammas dom fastslog Högsta Domstolen i januari 2001 att fatwas (religiösa edikt) inte hade laga kraft. Ärendet har gått vidare till the Supreme Court för fortsatt prövning.

Regeringen har stiftat ett antal lagar och skärpt straffen för övergrepp mot kvinnor. Problemet är att lagarna sällan efterföljs och att misstankar om brott sällan förs till rättegång. Konstitutionen medger särskilda möjligheter till arbete inom statsförvaltningen för kvinnor. Trots detta innehar kvinnor endast ca 12 procent av tjänsterna inom statsförvaltningen och endast 2 procent av de ledande befattningarna.

Kvinnor diskrimineras ofta i yrkeslivet med lägre löner och tvång att sluta vid graviditet.

Sett över en längre tidsperiod har kvinnans situation förbättrats på flera punkter bl. a. med stöd från enskilda organisationer. Mikrokrediter har ökat kvinnors möjligheter till lån och ekonomiskt oberoende. Antalet flickor som börjar grundskolan ökar liksom andelen förvärvsarbetande kvinnor. I flera politiska församlingar på både central och lokal nivå finns särskilda kvoter för kvinnor.

Men ökad exponering i samhället har tyvärr också ökat risken för våld och övergrepp mot kvinnor som bryter mot gamla normer och ideal.

Barnets rättigheter

Omkring 38 procent av Bangladesh befolkning (motsvarande ca 55 miljoner) är under 15 år. Barn, särskilt flickor, har en utsatt position i samhället. Ett av 13 barn dör före sin femårsdag (jämfört med ett av fyra år 1970). 48 procent av alla barn under 5 år anses undernärda. Miljoner barn lider av olika bristsjukdomar.

Skolplikt för barn i åldrarna 6-10 år infördes 1991 men resurser saknas för att implementera beslutet fullt ut. Cirka 87 procent av barnen i åldrarna 5-10 år är inskrivna i skolan varav hälften är flickor. Runt 65 procent avslutar den femåriga grundutbildningen. Det finns enligt ILO ingen generell lag som förbjuder barnarbete i Bangladesh, dock finns förbud enligt lag inom vissa sektorer. Tillämpningen har stora brister. Barnarbete ses som ett nödvändigt ont och över 6 miljoner barn mellan 5

och 14 år beräknas arbeta. År 1989 var siffran 4 miljoner. Olika undersökningar gjorda av UNICEF och ILO visar att cirka 20 procent av pojkarna och 5 procent av flickorna i åldrarna 6-17 år lönearbetar.

Bangladesh stora konfektionsindustri sysselsatte tidigare tusentals barn. Hot från USAs kongress om lagstiftning mot import av varor som tillverkats av barn har lett fram till att barnarbete försvunnit från mer än 80 procent av fabrikerna. Frågan om det varit till gagn för barnen är komplex. Enligt Rädda Barnen har undersökningar av UNICEF och ILO visat att flera av barnen tvingats in i hårdare och mer skadliga arbeten än de som fanns inom konfektionsindustrin.

Prostitution är tillåtet för personer över 18 år. Ett stort antal barnprostituerade uppges dock förekomma; uppskattningar varierar mellan 10000 och 30000. Rapporter från olika organisationer för mänskliga rättigheter vittnar om att kidnappning och handel med barn är utbredd. Främst sker handeln till Mellanöstern, Indien, Pakistan och Sydostasien men även inom landet. Barn och kvinnor från Bangladesh har lokalt kommit att betraktas som "rena" då antalet HIV-smittade är lågt – ett par hundra personer enligt myndigheterna, ca 13000 vid slutet av 1999 enligt uppskattningar av UNAIDS/WHO.

Barn utnyttjas ofta av politiska partier i samband med hartaler. Resultatet är ofta massgripanden från polisen som under Vagrancy Act kan ingripa mot lösdriveri och kriminell politisk aktivitet. Likaså är det vanligt förekommande att barn under 18 år fängslas med eller utan dom, eller ens åtal, under långa perioder. Under 2004 höjdes straffbarhetsåldern för barn till 12 år.

Olika befolkningsgruppers situation

Konstitutionen anger att "alla är lika inför lagen och har rätt till lika skydd av lagen". I praktiken möter kvinnor, barn och handikappade, olika nackdelar även om dessa inte sanktioneras av statsmakten.

Hinduer, kristna och buddhister utgör runt 10 procent av befolkningen. Islam är statsreligion men konstitutionen garanterar envar rätten att fritt utöva sin religion. Denna frihet till trots spelar islam en dominant roll i samhället och statsmakten är känslig gentemot publikationer etc som skulle kunna uppröra landets muslimska majoritet. Efter påtryckningar från fundamentalistiska grupper förbjöd regeringen i januari 2004 Ahmadi-sektens publikationer.

Religiös diskriminering är ett känsligt ämne. Sekularism hyllades tillsammans med nationalism, demokrati och socialism som en av landets

fyra grundpelare efter självständigheten 1971. Tidvis kan dock religiösa motsättningar spilla över från Indien med udden riktad mot hinduer vars andel av befolkningen successivt minskar.

Förföljelser av religiösa minoriteter förekommer. Värst drabbade är religiösa grupper som anses häda mot sunnivarianten av islam, bland annat Ahmadiyer och Bahaier. Attentat och mordbränder med flera dödsoffer har förekommit mot Ahmadiya-moskeér och hus. I oktober 2004 angrep och förstörde demonstranter en Ahmadi-moské i Brahmanbaria.

Tidvis kan våld blossa upp även mot större minoriteter. I samband med förstörelsen av Ayodhya-moskén i norra Indien i december 1992 drabbades hinduer runtom i Bangladesh av allvarliga förföljelser. Även under senare år har incidenter, om än lokala och begränsade, riktade mot religiösa minoriteter rapporterats. Utvandringen av hinduer har varit betydande.

Omkring 2 procent av Bangladesh befolkning tillhör någon etnisk minoritet. Flertalet lever i Chittagong Hill Tracts där ursprungsbefolkningen i början på 1980-talet tog till vapen för att protestera mot den stora inflyttningen av bengaler och vad de uppfattade vara försök att kväva den lokala kulturen.

Bangladesh armé slog tillbaka hårt och följande 20 år präglades enligt Amnesty International av massakrer, tortyr och godtyckliga fängelsestraff mot bergsfolken. Ett fredsavtal undertecknades i december 1997 under vilket det lokala självstyret stärks genom inrättandet av ett regionalt råd med en majoritet av ledamöterna från ursprungsbefolkningen. Rådet ansvarar bland annat för den lokala administrationen samt lag och ordning och måste konsulteras om regeringen fattar beslut som berör regionen.

Implementeringen av avtalet går dock långsamt och situationen i CHT kan fortfarande inte anses helt normaliserad trots fredsavtalet för över sju år sedan. Ursprungsbefolkningen är splittrad och det finns grupper som vägrar att lägga ned vapnen även om inga stridigheter med regeringstrupper förekommer.

I augusti 2003 drabbades Mahalchari i CHT av en mycket allvarlig attack där, enligt uppgift, bengaliska bosättare brände ner ett antal byar och lämnade mer än 400 familjer tillhörande ursprungsbefolkningen hem- och egendomslösa.

Diskriminering på grund av sexuell läggning

Sexuella kontakter mellan personer av samma kön, främst män, är vanligt förekommande i Bangladesh.

Öppen homosexualitet förekommer inte i Bangladesh. Den som är homosexuell verkar hålla det för sig själv, oftast utan att informera ens den egna släkten.

Flera av de definitioner som används i Västeuropa för att beskriva kvinnligt och manligt sexuellt beteende saknar relevans eller motsvarighet i Bangladesh.

Det finns studier som pekar mot att sex mellan män, som mellan pojkar och äldre män, mellan manliga släktingar, och med manliga sexarbetare har en lång historia i Bangladesh. Det finns till exempel en särskild klass kallad hijras, män som i tidig ålder uppfostrats till att agera feminint och uppfatta sig själva som kvinnor i sexuell mening.

Sexuella kontakter mellan kvinnor verkar inte ha varit föremål för studier på samma sätt som sex mellan män.

Ett flertal enskilda organisationer (EOs) jobbar med homosexuella. I samtliga fall uppges syftet främst att vara att förhindra spridningen av HIV. Ingen organisation agerar öppet för förbättrade levnadsvillkor för homosexuella. Statsmakten stödjer ett antal av organisationerna och EOs som arbetar med homosexuella uppger att myndigheterna generellt har en mer tolerant syn än samhället i övrigt.

Enligt lag gäller: "Whoever voluntarily has carnal intercourse against the order of nature with any man, woman or animal, shall be punished with imprisonment for life, or with imprisonment of either description for a term which may extend to ten years, and shall also be liable to fine".

Ingen referens görs explicit till homosexualitet men enligt jurister innebär paragrafen ett förbud mot "bestialitet och sodomi" till vilket homosexualitet anses höra. Hög bevisföring krävs för att någon ska dömas till livstid och det är oklart om något enda fall har resulterat i detta straff. De gripande som polis från och till gör av manliga sexarbetare har resulterat i symboliska böter för "causing public nuisance". I en del fall uppges de gripna suttit häktade i upp till två veckor (ett förfarande som saknar laglig grund).

Enligt EOs som arbetar med män som har sex med män är det inte lagar och förordningar som är det största problemet för homosexuella. Istället

är det den sociala stigmatisering som följer av att inte följa gängse mönster med giftermål och barn – de två kanske starkaste institutionerna i det bangladeshiska samhället.

Det verkar inte finnas någon aktiv förföljelse av homosexuella, inte vare sig från myndigheter eller ortodoxa grupper. Homosexualitet är som framgår ovan inte ett brott i sig utan lagar och straff riktas mot ett särskilt sexuellt beteende.

Från samhällets sida finns viss diskriminering; exempelvis verkar homosexuella undvika att berätta om sin läggning för arbetsgivare av rädsla för att förlora jobbet. Ingen grupp eller enskild person agerar heller politiskt för de homosexuella.

Enligt EOs är det främst den öppna homosexualiteten som väcker protester.

Sexualitet är generellt inget debattämne i Bangladesh och det bedrivs inga kampanjer för eller emot en viss typ av sexualitet.

Flyktingars rättigheter

Bangladesh har inte anslutit sig till FN:s flyktingkonvention från 1951 och protokollet från 1967. Regeringen samarbetar dock med UNHCR och andra humanitära organisationer för att bistå flyktingar. Landets lagar medger inte att flyktingar beviljas flyktingstatus och permanent uppehållstillstånd. I praktiken ges genom bedömning från fall till fall temporärt uppehållstillstånd till av UNHCR identifierade flyktingar.

Ca 240 000 icke-bengaliska muslimer, så kallade Biharis, bor i 70 olika läger spridda över Bangladesh. De betraktas allmänt som förrädare efter att ha stött Pakistan i kriget 1971 och lever oftast under mycket dåliga förhållanden. Pakistan har hittills nekat repatriering.

Uppskattningsvis 250 000 burmeser av folkslaget Rohingyas flydde under 1991-1992 från Burma till Bangladesh. Som orsak angavs omfattande förtryck och diskriminering från myndigheternas sida. Flyktingarna inkvarterades i läger i sydöstra Bangladesh och beviljades temporär asyl. Frivillig repatriering inleddes i April 1992 med hjälp av UNHCR. Sommaren 1997 hade 230 000 personer återvänt. Fortsatt repatriering har gått trögt till följd av motstånd från Burma. Fortfarande finns ca 20 000 Rohingyas i läger. Ett betydligt större antal anses uppehålla sig illegalt i landet utanför flyktinglägren.

Funktionshindrades situation

Lagen medger lika rätt för handikappade; i praktiken drabbas de dock hårt av social och ekonomisk diskriminering. Någon speciell lagstiftning som berör de handikappade har inte antagits. Resurser för att vårda psykiskt sjuka är otillräckliga. Uppskattningar av antalet handikappade varierar. WHO beräknar att 1 av 10 barn i Bangladesh föds med eller utvecklar funktionshinder p.g.a. av sjukdom eller olyckor.

Officiell statistik anger de handikappades andel av befolkningen till 0,52 procent. Enskilda organisationer som Action Aid sätter siffran till 14,4 procent, varav hälften är barn. Detta skulle betyda att mer än 15 miljoner människor är handikappade i Bangladesh.

Funktionshinder medför ökad risk för fattigdom. I brist på information och kunskap kring de problem, möjligheter och rättigheter som de funktionshindrade har uppfattas de av andra och ofta även av sig själva som mindre värda.

Barn med funktionshinder ses som en börda för familjen och ges ingen chans till stimulans eller utveckling. Flickor har det extra svårt. Flera organisationer arbetar med funktionshindrade men oftast genom särskilda program; utan målsättning att integrera gruppen i samhället.

Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

Organisationer för mänskliga rättigheter har tillåtelse att verka i Bangladesh och har vid ett antal tillfällen samarbetat med regeringen i lagstiftningsfrågor.

Flera organ för mänskliga rättigheter uttrycker ofta stark kritik mot myndigheterna men vittnar samtidigt om rädsla för att ta upp politiskt mycket känsliga frågor. Aktivister för mänskliga rättigheter har berättat om trakasserier och hot från de styrande. Utländska aktivister har vid flera tillfällen haft svårigheter att få förnyade inresevisum.

Regeringen intar ofta en defensiv attityd mot internationell kritik i frågor om mänskliga rättigheter och hänvisar till landets särskilda situation, i synnerhet den omfattande fattigdomen. Ökad fokusering på mänskliga rättigheter från utländska biståndsgivare har dock bidragit till en större beredvillighet hos regeringen att erkänna och diskutera brister.

Trots utfästelser från regeringen har ännu inte en National Human Rights Commission etablerats. Detsamma gäller instiftandet av en justitieombudsman och en oberoende anti-korrupsionsbyrå.

Fältverksamhet och rådgivning på området mänskliga rättigheter

Flera länder, däribland Sverige, har bistandsprogram i Bangladesh med mänskliga rättigheter som en viktig komponent. Andra organ som UNICEF försöker exempelvis i samarbete med ILO eliminera de värsta formerna av barnarbete.

UNDP har ett större program inom området *good governance* (god samhällsstyrning) där stöd till etableringen av en nationell kommission för mänskliga rättigheter ingår. EU-kommissionen bedriver tillika olika program som kan sägas relatera till mänskliga rättigheter.

Många bilaterala givare stöttar vid sidan av egna program FN-stödda projekt. Samarbetet mellan givarna bedöms generellt som gott även om visst dubbelarbete är svårt att undvika. Olika koordinations- och informationsgrupper träffas regelbundet. Flera biståndsgivare har valt att kanalisera en ökande andel av biståndet genom lokala enskilda organisationer som kommit att spela en viktig roll inom mänskliga rättigheter. Organisationerna har otvivelaktigt förbättrat situationen för stora grupper, i synnerhet för kvinnor och barn.